

מבט על, גיליון 1118, 19 בדצמבר 2018

שנה לגל המחאה באיראן: הערכת מצב

רז צימט

גל המחאות הנמשך, שפרץ בדצמבר 2017 - ינואר 2018 בעשרות ערים באיראן, מצביע על עוצמת התסכול הציבורי על רקע החרפת המשבר הכלכלי והתרחבות הפער בין הציבור למשטר, והוא ניזון מחוסר אמון גובר מצד האזרחים כלפי הממסד הפוליטי ומכישלון המשטר לספק פתרונות למצוקות האזרחים. בעיות היסוד שמהן סובלת הרפובליקה האסלאמית מגלמות פוטנציאל שעשוי להעצים בעתיד את תנועת המחאה. עם זאת, הפיכתה לאיום משמעותי על יציבות המשטר תלויה ביכולתה להתגבר על חולשותיה הבסיסיות, בחבירת מעמד הביניים לפועלים, בשיפור יכולות הארגון ברמה הלאומית ובהעלאת דרישות פוליטיות המערערות על עצם קיומו של המשטר האסלאמי. איראן כבר ניצבה בעבר בפני אתגרים כלכליים משמעותיים, הציבור האיראני פיתח במהלך השנים יכולת הסתגלות למשבר הכלכלי ולרשות המשטר עדיין עומדים אמצעי דיכוי רבים למקרה של התרחבות המחאה. בשלב זה, נראה כי אין ביכולתו של המשטר למנוע את המשך המחאה, אך גם אין ביכולתם של המפגינים לערער את יסודות המשטר.

גל המחאה, שפרץ בדצמבר 2017 - ינואר 2018 בעשרות ערים באיראן, דעך אומנם לאחר כשבועיים, אך נמשך, גם אם בעוצמה פחותה ובהיקף מצומצם יותר, לאורך השנה האחרונה. מראשית 2018 התקיימו הפגנות ושבתות ברחבי המדינה, רובן במחאה על המשבר הכלכלי המחרף, יוקר המחיה, הלנת שכרם של פועלים וקריסת קרנות הפנסיה. המחאה הקיפה, בין היתר, אלפי נהגי משאיות שפתחו בשביתה במחאה על תנאי העסקתם; סוחרים בבאזאר של טהראן, שמחו על הקריסה הנמשכת בערך המטבע המקומי (ריאל); מורים, שדרשו להעלות את שכרם בשיעור של 20 אחוזים ולשחרר כמה ממנהיגי האיגוד המקצועי שלהם, שנעצרו במהלך ההפגנות; פועלים בשני מפעלים במחוז ח'וזסתאן שבדרום-מערב איראן, ממפעל סוכר בעיר שוש וממפעל פלדה בעיר אהואז, שמחו על הלנת שכרם.

גל המחאות הנמשך מצביע על עוצמת התסכול הציבורי על רקע החרפת המשבר הכלכלי והתרחבות הפער בין הציבור למשטר, והוא ניזון מחוסר אמון גובר מצד האזרחים כלפי הממסד הפוליטי ומכישלון המשטר לספק פתרונות למצוקות האזרחים. עוד בטרם כניסת הסנקציות הכלכליות לתוקף באוגוסט ובנובמבר 2018 העמיק משבר מטבע החוץ, האינפלציה הואצה והיקף ההשקעות הזרות נפגע. בנובמבר העריך הבנק המרכזי האיראני את שיעור האינפלציה ב-18.4 אחוזים ועל-פי הערכת קרן המטבע העולמית צפויה האינפלציה באיראן לעלות בשנת 2019 לרמה של יותר מ-34 אחוזים. גם שיעור האבטלה, העומד כבר כיום על 12 אחוזים (ולמעלה מ-40 אחוזים בקרב צעירים בוגרי אוניברסיטאות), עשוי לעלות עוד בעקבות הירידה המשמעותית בצמיחה הכלכלית ובזרם ההשקעות הזרות. שר העבודה והרווחה, עלי רביעי, העריך באוגוסט 2018 כי בעקבות הסנקציות החדשות וסגירתם של מפעלים רבים, יאבדו כמיליון אזרחים איראנים את מקום עבודתם.

הירידה המשמעותית בערך המטבע והעלייה באינפלציה מחייבות את הממשלה לפצות את האזרחים על השחיקה הדרמטית בכוח הקנייה שלהם. לקראת הגשת הצעת התקציב לשנה האיראנית החדשה, מקיימים בשבועות האחרונים נציגי הממשלה והמג'לס דיונים במטרה לבחון את היקף הפיצוי לאזרחים, במיוחד לשכבות החלשות. הממשלה הניצבת בפני לחצים פוליטיים בדרישה לפצות את הפועלים על שחיקת שכרם תאלץ, ככל הנראה, להעלות השכר בשיעור של כ-20 אחוזים, אך גם העלאה כזו לא תפצה על התייקרות המחירים. מצבם של בני המעמד הבינוני עשוי להיות קשה אף יותר, משום שבשונה מהשכבות החלשות, הם לא יזכו לפיצוי בצורת קצבאות ויאלצו לשאת בעיקר הנטל הכלכלי.

התגובות בציבור להשבת הסנקציות, כפי שהן משתקפות ברשתות החברתיות, מבטאות חשש גובר מהחרפת המשבר הכלכלי. בדומה לתגובות לסנקציות שהוטלו על איראן בעבר, משקפות התגובות לסבב הסנקציות הנוכחי הסתייגות ציבורית מעצם השימוש בסנקציות כאמצעי להשגת יעדים פוליטיים ולכפיית תכתיבי המערב על איראן. רבים מאזרחי איראן דוחים את טענת הממשל האמריקאי כי הסנקציות נועדו לפגוע בראש וראשונה במשטר ומדגישים כי פגיעתן הקשה מורגשת בעיקר בקרב האזרחים הפשוטים, שיכולתם להתמודד עם הסנקציות פחותה משמעותית מזו של בכירי המשטר ומקורביהם. עם זאת, הציבור האיראני נחלק בדעותיו ביחס לזהות הנושא באחריות למצב שנוצר. בעוד שרבים תולים בממשל האמריקאי, ובעיקר בנשיא טראמפ, את האחריות למצבם הקשה, אחרים מפנים את עיקר האשמה כלפי הממשלה, שבראיתם אינה עושה די על מנת לפתור את מצוקות האזרחים.

במקביל ניתן להצביע על תחושת ייאוש גוברת בציבור לנוכח המצב, במיוחד על רקע הציפיות לשיפור כלכלי, שהתעוררו בעקבות הסכם הגרעין, והתבדו. העיתונאי והפעיל הרפורמיסטי, עבאס עבדי, התייחס באחרונה בכנס שנערך באוניברסיטת טהראן לתוצאות סקרי דעת קהל, המעידות על עוצמת הייאוש בקרב האזרחים. כ-85 אחוזים מהנשאלים הביעו ייאוש ביחס לעתידם ולסיכוי ששלטונות איראן ימצאו פתרון למשבר. הסקרים גם מצביעים על העמקת הניכור בין הציבור למשטר ולאנשי הדת. זה מתבטא, למשל, בהאצת תהליכי החילון בחברה האיראנית. כ-50 אחוזים מהנשאלים הודו כי אינם צמים ברמזאן.

הגם שהמשבר הכלכלי המחריף והניכור המתרחב בין האזרחים, ובעיקר הצעירים, למוסדות המשטר מזינים את המחאה הנמשכת, תנועת המחאה עדיין סובלת ממספר חולשות מרכזיות. ראשית, מדובר במחאה מזדמנת ובלתי רציפה. רוב ההפגנות והשביתות דועכות, בדרך כלל, כעבור מספר ימים או שבועות, אם בעקבות היענות חלקית מצד השלטונות לדרישות המפגינים ואם כתוצאה מדיכוי המחאה באמצעות שימוש מוגבל בכוח ומעצרים.

שנית, רוב המחאות הן מקומיות. לא קיימת הנהגה ברמה הארצית וברוב המקרים לא ניתן להצביע על תיאום או אף על שיתוף פעולה בין מגזרים שונים הנוטלים חלק במחאה (נשים, פועלים, מורים, סוחרי באזאר וכיו"ב).

שלישית, רוב המחאות מוגבלות מאוד בהיקפן. שורה של מחאות שהתארגנו בראשית 2018, כגון: מחאת נשים נגד כפיית הרעלה והתנגשויות אלימות בין כוחות הביטחון לחברי המסדר הצופי "נעמתוללה גונאבאדי", יצרו את הרושם כי מחסום הפחד מפני המשטר נשבר וכי קיימת אפשרות

להתפרצות של אי-ציות אזרחי בהיקף נרחב. עם זאת, רוב המחאות דעכו תוך זמן קצר ורוב ההפגנות כיום מקיפות מאות או אלפי פועלים לכל היותר.

רביעית, המחאה ממשיכה לשאת אופי כלכלי. רוב ההפגנות פורצות על רקע דרישות כלכליות ותעסוקתיות ספציפיות, אף על פי שבחלק מהמקרים נשמעות גם סיסמאות בגנות המשטר. נראה כי יותר משהמחאה מכוונת למימוש יעדים פוליטיים, היא מכוונת להשגת יעדים כלכליים מוגבלים.

חמישית, מעמד הביניים העירוני, הנחשב עמוד השדרה של תנועות לשינוי פוליטי וחברתי באיראן, נותר בשלב זה ברובו מחוץ למעגל המחאה. זאת ועוד, לא זו בלבד שרוב המחאה מאורגנת על-ידי פועלים, אלא שמדובר בעיקר בעובדים שהצליחו להתארגן באופן חריג במסגרת איגודים מקצועיים עצמאיים, כגון מורים ועובדי מפעל הסוכר "הפת תאפה". מדובר במקרים בודדים, משום ששלטונות איראן אוסרים על פעילות איגודים מקצועיים עצמאיים ומתירים רק פעילות של איגודים "אסלאמיים" רשמיים, הפועלים בחסות המדינה ובאישור המעסיקים. פעילותם של איגודים מקצועיים עצמאיים מסייעת לחלק מהפועלים להתארגן למחאה, אך מדובר בתופעה חריגה יחסית.

שישית, המשטר האיראני עדיין מחזיק בידיו יכולות דיכוי משמעותיות ויעילות. גם הפגנות שגלשו לאלימות דוכאו תוך זמן קצר יחסית באמצעות כוחות ביטחון הפנים, מבלי שהיה צורך בהתערבות משמרות המהפכה. המשטר גם נהנה כבעבר מיכולתו להסיט לפחות חלק מהביקורת הציבורית כלפי הממשלה ולהציג את הנשיא כאחראי למשבר הכלכלי.

בסיכומי של דבר, החרפת המשבר הכלכלי לצד בעיות היסוד שמהן סובלת הרפובליקה האסלאמית מגלמות פוטנציאל, שעשוי להעצים בעתיד את תנועת המחאה. עם זאת, הפיכתה לאיום משמעותי על יציבות המשטר תלויה ביכולתה להתגבר על חולשותיה הבסיסיות, בחבירת מעמד הביניים לפועלים, בשיפור יכולות הארגון ברמה הלאומית ובהעלאת דרישות פוליטיות המערערות על עצם קיומו של המשטר האסלאמי. איראן כבר ניצבה בעבר בפני אתגרים כלכליים משמעותיים, הציבור האיראני פיתח במהלך השנים יכולת הסתגלות למשבר הכלכלי ולרשות המשטר עדיין עומדים אמצעי דיכוי רבים למקרה של התרחבות המחאה. בשלב זה, נראה כי אין ביכולתו של המשטר למנוע את המשך המחאה, אך גם אין ביכולתם של המפגינים לערער את יסודות המשטר.